

הקשר ההיסטורי בין תנועות הנוער וצה"ל

יעדי ההגשמה התנועתיים השתלבו כבר מלכתחילה עם הצרכים הביטחוניים של המוסדות הארץ-ישראליים. לצד ההגשמה במסגרת התיישבות חלוצית-שיתופית, עסקו תנועות הנוער בנושא הביטחון. נערים ונערות בתנועת בית"ר ובתנועת ברית חשמונאים [תנועת נוער שכבר לא פעילה. נ.א.] הצטרפו לפעילות המחתרות אצ"ל ולח"י. כבר במאורעות 1936-1939 פנו חניכי תנועות הנוער למטה ה"הגנה" בבקשה להשתלב בסיוע לביצוע המשימות הביטחוניות. במהלך מלחמת העולם השנייה אפשר מטה ה"הגנה" לחניכי תנועות להתייחס, בעיקר במסגרת הגדנ"ע. במחקר שהתפרסם ב"עידן" נכתב: "הסיטואציה המיוחדת (בארץ ישראל) גרמה ל'תרגום יצירתי', למשל: העיסוק האינטנסיבי בנושא הביטחון בתנועות הנוער הארץ-ישראליות, זוהי ללא ספק תופעה ישראלית ייחודית. במסגרת בתי הספר התיכוניים הצטרפו חניכי התנועות לגדנ"ע וחוו אימונים כהכנה לשירות צבאי".¹⁶

על הסכם ההכשרות המגויסות, שהבטיח שמירת גיבושם ופעילותם של גרעיני תנועות הנוער אשר החלו להקדיש שבועיים בכל חודש לאימונים בפלמ"ח ושבועיים לעבודה במשקים בהם שהו, חתמו בשנת 1944: הנוער העובד, המחנות העולים, השומר הצעיר, הצופים, מכבי הצעיר, בני עקיבא והתנועה המאוחדת.

16 עידן, 13, תנועות הנוער 1920-1960, אלבוים-דרור, רחל ואחרים, תנועות הנוער: מדר, אוונגארד או הליכה בתלם, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1989. עמ' 5.

ב-21 ביולי 1948 כונסה ישיבה במשרד הביטחון. לישיבה הוזמנו נציגי כל תנועות הנוער החלוציות בישראל. נושא הפגישה היה: הקשר בין משרד הביטחון ותנועות הנוער.¹⁷ אחרי הפגישה החלה להתגבש הקמת מסגרת להכשרה חלוצית צבאית (ח"ץ). במסמך הוסבר התהליך החינוכי בתנועות הנוער וההכנה של החניכים הבוגרים להתגייסות, שמאגדת את השירות ביחידות לוחמות עם הכשרה כחברים בהתיישבות החלוצית המשותפת, בקיבוצים.

ב-12 בספטמבר 1948 פרסם רב-אלוף יעקב דורי, הרמטכ"ל הראשון של צה"ל, פקודה שכותרתה: נוער חלוצי לוחם (נח"ל): "א. על מנת לשמור על האלמנט החלוצי של ההתיישבות תאורגן לו מסגרת מיוחדת בתוך הגדנ"ע. מסגרת זו תכלול את כל גרעיני ההתיישבות המאורגנים בתנועות הנוער ובעליית הנוער אשר חל עליהם צו גיוס מס' 31 או כל צו גיוס אחר ותיקרא: נוער חלוצי לוחם (נח"ל). גרעינים אלה כוללים גם בנות."¹⁸

ההכרה בחשיבות המשכיות פעילותם של הגרעינים מלמדת גם על העובדה שהייתה הכרה בתהליך ההכנה התנועתי. תנועות הנוער החלוציות הכשירו את בוגריהן והכינו אותם ליציאה משותפת לגרעינים להתיישבות החלוצית. היציאה לנח"ל הובילה גם להתגייסות ליחידה קרבית לוחמת. התהליך החינוכי בתנועות הנוער הוביל את הבוגרים למסגרת משותפת לבנים ולבנות.

דאגה מרכזית בתנועות הייתה עד כמה יצליחו הבוגרים לשמור על המסגרת התנועתית, על ערכי התנועה במהלך השירות הצבאי. אברהם אדרת, חבר מזכירות התנועה המאוחדת, כתב בעיתון 'דבר' ב-3 באוקטובר 1948 "את החברים בהכשרות ליוונו בחרדה ובתפילה. לא רק לשלומם, אלא גם לכוון עמידתם כאנשי התנועה בתנאי חיי צבא. לכוחם לשמור על גוף ההכשרה וערכי התנועה גם בתהפוכות חיי הקרב... ידענו, בהבאת הניצחון בלבד לא סיימנו את תפקידנו."¹⁹

17 קרן, שלומית, 'בין השיבולים והחרב', משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תשנ"א 1991. עמ' 80-81.

18 שומרוני, א. (אליק), 'מגל וחרב', הוצאת מערכות, 1953, עמ' 169.

19 'דבר', 3.10.1948.

הקשר ההיסטורי בין תנועות הנוער וצה"ל

בעשור הראשון של מדינת ישראל חזרו ונשנו עימותים בין תנועות הנוער, שהקיפו לחנך להתגייסות במסגרת הנח"ל, לבין מוסדות המדינה הצעירה, שקראו לתנועות לחנך להתנדבות למשימות נדרשות כמו: תפקידי פיקוד בצה"ל, הצטרפות למשרדי הממשלה והתיישבות באזורים נידחים. במועצת תנועת הצופים הופיע בשנת 1955 דוד בן-גוריון בפני צירי המועצה, ואמר "הסתדרות הצופים מחנכת לשירות – אך שירות הוא מושג רחוק. העניינים הם קרובים וחשובים ולא מספיק להגיד שירות. צריך להגדיר את מהות השירות ולהראות את הדרך להגשמתו".²⁰

הרמטכ"ל, משה דיין, התארח גם הוא במועצת התנועה והתעמת עם תנועות הנוער שאינן מעודדות את בוגריהן להישאר בתפקידי פיקוד בצה"ל. לדבריו, "אם חרטתם על דגלכם ביטחון, אין לכם רשות לזרוק מהתנועה את מי שאינו הולך לנח"ל ורואה בצבא ובביטחון המדינה את ייעודו לאומה".²¹

לכל אורך שנות פעילות התנועות עלתה לדיון שאלת תרומתם של החניכים הבוגרים ושל בוגרי התנועות להתיישבות ולהגנה, ובשנות המדינה למשק ולביטחון. שאלות אלו נוגעות ישירות לשאלת המסלול שיבחרו הבוגרים כבואם להתגייס לצה"ל. הקמת הנח"ל הייתה משום הכרה של מוסדות המדינה הצעירה בחשיבות הדרך החינוכית של תנועות הנוער. עם השנים החלו להעמיד יעדים נוספים על ההתיישבות החלוצית-שיתופית. צה"ל נדרש לשאלת התגייסות הבוגרים לשירות קבע ומשרדי הממשלה שיוועו להצטרפות צעירים מוכשרים לשורותיהם. הסופר ס' יזהר (יזהר סמילנסקי), שכיהן כחבר הכנסת הראשונה, היטיב לנסח את הדילמה בפניה עמדו תנועות הנוער בתהליכי ההכשרה וההכנה של חניכיהן לחייהם כאזרחים בוגרים: "היום – ללכת לצבא ולצי וללכת לאווירה ולעבודה במשרד בקריה, אין זה פחות חשוב. זה נחון למדינה".²²

בעשורים הבאים המשיכו תנועות הנוער לשים את הדגש על יציאת הבוגרים

20 כרך חוברות 'היה נכון' 1953-1971, מס' 25, אדר ב' תשי"ד, עמ' 15-16.

21 שם.

22 דברי שיח, הנוער בישראל, מציאות, בעיות, תפקידים, הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל,

תשי"ב 1951.

לגרעיני נח"ל כהמשך התהליך החינוכי התנועתי וכיציאה להגשמה התנועתית.²³ בשנות ה-80 וה-90 של המאה העשרים, במסגרת השינויים ביעדי ההגשמה, בין אם הקבוצתיים ובין אם האישיים, חל שינוי גם בתפיסת תהליכי ההכנה התנועתיים למסלול השירות במסגרת הנח"ל בצה"ל. אם בעשורים הראשונים של מדינת ישראל הייתה הכנה מוגדרת ומנותבת למסלול הנח"ל כיעד הגשמה מרכזי של תנועות הנוער, הרי שכאשר הנח"ל כבר לא מהווה מסלול ברור ומוגדר והתיישבות חלוצית שיתופית אינה יעד יחיד, חייבות התנועות לבחון את תהליכי ההכנה של בוגריהן להמשך דרכם אחרי סיום התיכון. בשנים אלו מתעצבת התפיסה שצה"ל מהווה מדרגה משמעותית בתהליך המעבר של החניכים מהיותם חניכי התנועה להפיכתם לאזרחים בוגרים במדינת ישראל. מדרגה אבל לא יעד. השירות בצה"ל, שירות משמעותי ופרק חשוב לכל אחד ואחת, נכנס לתוך תהליך הפיכתם של בוגרי התנועות לאזרחים.

בתנועות הנוער הגדירו, כבר בהכשרות המגויסות ובהקמת הנח"ל, כי השירות המשמעותי מתייחס לבנים ולבנות. בוגרי ובוגרות התנועות מגבשים את דרכם וחשוב שהאפשרויות תהיינה פתוחות לשני המינים. כך התגייסו בנות למשימות באזורי הספר בשנות המדינה הראשונות. ואחרי שנים, בשנת 2000, הוקמה פלוגת קרקל שהכילה בני ובנות גרעיני נח"ל, בוגרי תנועות הנוער. ההחלטה לגייס בנות לתפקידי לוחמות התאימה לתפיסתן החינוכית של התנועות. הפלוגה התרחבה ובשנים האחרונות הגיוס ליחידה הלוחמת קרקל וליחידות לוחמות נוספות הוא אפשרות מקובלת לבנות.

23 להרחבה בנושא ראו: אבן, נעם, לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות', המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, מחקרי מועצת תנועות הנוער, 2014.